

Van ethnocentrisme tot symbolisch racisme.

[Link to publication record in Manchester Research Explorer](#)

Citation for published version (APA):

Vanhoutte, B., Spruyt, B., Siongers, J. (Ed.), & Elchardus, M. (Ed.) (2009). Van ethnocentrisme tot symbolisch racisme. Over conceptuele en methodologische keuzes in het meten van etnische vooroordelen. In *Vreemden.: Naar een cultuursociologische benadering van ethnocentrisme*. (pp. 39-60). Lannoo.

Published in:

Vreemden.

Citing this paper

Please note that where the full-text provided on Manchester Research Explorer is the Author Accepted Manuscript or Proof version this may differ from the final Published version. If citing, it is advised that you check and use the publisher's definitive version.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the Research Explorer are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Takedown policy

If you believe that this document breaches copyright please refer to the University of Manchester's Takedown Procedures [<http://man.ac.uk/04Y6Bo>] or contact openresearch@manchester.ac.uk providing relevant details, so we can investigate your claim.

1 Van ethnocentrisme tot symbolisch racisme. Over conceptuele en methodologische keuzes in het meten van etnische vooroordelen

1.1 INLEIDING

Onderzoek doen naar etnische vooroordelen impliceert een duidelijke begripsafbakening en verduidelijking van de gemeten houding(en). Dit hoofdstuk stelt ons onderzoeksobject voor en maakt daarbij een koppeling met de concrete methodologie en de daaraan verbonden (meet)problemen. Drie vragen, die logisch aan elkaar verbonden zijn, sturen deze verkenning: Wat bedoelen we met etnische vooroordelen? Hoe meten we etnische vooroordelen? En is ons meetinstrument in staat om de vergelijkingen te maken die we wensen te maken? Bij het beantwoorden van deze drie vragen geven we een overzicht van de conceptuele discussies rond etnische vooroordelen en de eraan gelieerde concepten, besteden we aandacht aan de verspreiding van de houding in Vlaanderen¹ en zetten we een eerste stap in de interpretatie van de grote verschillen in etnische vooroordelen tussen groepen met een verschillend opleidingsniveau. De houding die in die boek centraal staat, wordt op deze manier uitgebreid voorgesteld.

1.2 ETNOCENTRISME, EEN DUBBEL BEGRIP?

Racisme, vooroordelen, xenofobie, ethnocentrisme, negatief ethnocentrisme, symbolisch racisme, aversief racisme, laissez-faire racisme ... allemaal begrippen die meer gelijkenissen dan verschillen vertonen, maar anderzijds toch duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Ethnocentrisme wordt als concept in de literatuur het vaakst gebruikt. De term werd voor het eerst gehanteerd door de Amerikaanse socioloog Sumner (1906). Volgens zijn definitie verwijst ethnocentrisme naar: *"the view of things in which one's own group is the center of everything, and all others are scaled with reference to it. ... Each group nourishes its own pride and vanity, boasts itself superior, exalts its own divinities and looks with contempt on outsiders"* (Sumner 1906: 12-13). Anno 2008 hanteert de International Encyclopedia of the

¹ Om die reden verwijzen we in dit hoofdstuk uitgebreid naar Vlaams of Belgisch onderzoek.

Social Sciences een definitie die daar nauwelijks van afwijkt². De duale structuur van ethnocentrisme, zoals gedefinieerd volgens Sumner (1906), houdt in dat een negatieve houding tussen out-groups gepaard gaat met een positieve houding tegenover de in-group. De sociale identificatietheorie meent dat beide processen, zich identificeren met een bepaalde groep en zich afzetten tegenover een andere groep, onderdeel zijn van de constructie van een sociale identiteit (Tajfel & Turner, 1986). Die stelling maakt de vraag naar de samenhang tussen deze twee componenten expliciet.

Dergelijke samenhang werd op verschillende manieren onderzocht. Scheepers, Felling en Peeters (1989) vonden, op basis van Nederlandse gegevens, een relatief sterke samenhang ($r = 0,58$) tussen een positieve houding tegenover de eigen groep en een negatieve houding ten aanzien van allochtone bevolkingsgroepen. Omdat een samenhang van deze grootteorde slechts een deel van het verhaal verklaart, onderzochten zij ook welke combinaties van beide houdingen zich voordeden. Men stelde vast dat er naast twee groepen die respectievelijk laag of hoog op beide schalen scoorden, enkel nog een groep was die een positieve houding tegenover de eigen groep had, maar niet negatief tegen andere groepen aankieek. De combinatie negatief tegen andere groepen aankijken, maar niet positief staan tegenover de eigen groep kwam met andere woorden niet voor. Dat betekent dat een negatieve houding tegenover out-groups altijd gepaard gaat met een positieve beoordeling van de eigen groep, maar het omgekeerde niet steeds opgaat. Tot die conclusie kwam ook divers Vlaams onderzoek uitgevoerd door Billiet en De Witte (1991, zie ook De Witte; 1999; voor aanvullende bevindingen in een internationale context zie Leyens et al., 2003).

Toch kunnen we daarom niet besluiten dat deze relatie universeel is. Voor een specifieke vorm van een positieve houding tegenover de in-group, nl. nationalisme, werd de relatie er bestaat met etnische vooroordelen nagegaan (o.a. de Figueiredo & Elkins, 2003; Toharudin, Oud & Billiet 2008³). In een vergelijkende landenstudie onderzocht Coenders (2001) in 22 landen de relatie tussen nationalistische houdingen en het uitsluiten van migranten. Enkel in Duitsland en Japan ging een sterk patriottisme hand in hand met een negatievere houding tegenover migranten, in andere landen was de relatie niet significant of omgekeerd. Voor België werd geen eenduidig patroon vastgesteld (Billiet, Maddens & Beerten, 2000). Terwijl Vlamingen die zich sterk met Vlaanderen identificeren negatiever staan tegenover

² "Ethnocentrism is a basic attitude expressing the belief that one's own ethnic group or one's own culture is superior to other ethnic groups or cultures, and that one's cultural standards can be applied in a universal manner." (Hooghe, 2008)

³ Deze auteurs gaan nog een stap verder door nationalisme van patriottisme te onderscheiden. Ze vinden dat nationalisme sterk verband houdt met een negatieve houding ten aanzien van immigranten. Voor patriottisme is dit niet het geval.

vreemdelingen, zijn Vlamingen die zich eerder met België verbonden voelen positiever tegenover vreemdelingen. Voor Wallonië werd een omgekeerd verband gevonden (Billiet, Maddens & Beerten, 2000). Dit wijst erop dat de discursieve context van een maatschappij erg belangrijk is bij het concreet invullen van de houding tegenover de eigen groep.

Om de invloed van die maatschappelijke context beter te begrijpen, onderzochten Billiet, Coffé & Maddens (2007) aan de hand van longitudinale gegevens de relatie tussen een Vlaams-nationale identiteit en etnische vooroordelen in de periode 1991-2003. Tijdens de bestudeerde periode ging het Vlaams Blok (nu Vlaams Belang) in Vlaanderen electoraal voortdurend vooruit. De eigenheid en het behouden van de Vlaamse identiteit vormen naast het centraal plaatsen van de migrantenproblematiek, de kern van het partijprogramma van het Vlaams Belang. Doordat de partij voortdurend hamerde op deze thema's, daar veel media-aandacht voor kreeg en als zweeppartij andere partijen dwong zich op deze thema's te profileren, kon mogelijk een klimaat ontstaan, waarin een uitgesproken Vlaamsgezindheid nauwer verbonden wordt met etnische vooroordelen. Dat bleek echter niet het geval te zijn. Etnische vooroordelen en een Vlaams-nationale identiteit bleken doorheen de jaren steeds samen te hangen ($r = 0,30$), maar deze relatie bleef over de tijd constant, zowel voor het extreemrechtse electoraat zelf als voor de volledige bevolking.

De aangehaalde onderzoeksresultaten tonen aan dat de relatie tussen een negatieve houding ten aanzien van de vreemde groep en positieve houding ten aanzien van de eigen groep niet zo eenduidig is als vaak wordt aangenomen. De aandacht van het meeste ethnocentrismeonderzoek gaat daarom vooral uit naar de out-groupcomponent, omdat die als het meest problematisch worden ervaren (Aboud, 1988). Wij hebben het dan ook vaak over ethnocentrisme, als we eigenlijk etnische vooroordelen bedoelen. Afhankelijk van de precieze vorm en inhoud krijgen etnische vooroordelen daarnaast vaak andere benamingen. Indien de negatieve houding tegenover de vreemde groep verbonden wordt met biologische kenmerken, spreken we van racisme. De als negatief gepercipieerde eigenschappen worden dan als een natuurlijk, en moeilijk te veranderen gegeven beschouwd. Racisten zijn per definitie etnisch bevooroordeeld, maar het omgekeerde is niet noodzakelijk het geval. Openlijk racisme wordt in een samenleving als de onze, waar gelijkheid hoog in het vaandel wordt gedragen, niet meer getolereerd. Een van de meest drastische maatregelen daarop gericht is het gerechtelijk vervolgbaar stellen van racistische pamfletten en uitspraken. Maar het gerechtelijk vervolgbaar stellen van bepaalde houdingen en uitlatingen impliceert echter niet noodzakelijk het verdwijnen ervan. Mogelijk ondergaan ze alleen een vormverandering.

In de Verenigde Staten, waar de rassenproblematiek zich op grotere schaal heeft voorgedaan dan in Vlaanderen, ontwikkelde zich in de jaren '70 van de vorige eeuw de stelling dat er een

nieuw soort racisme was ontstaan: symbolisch racisme⁴. Na de gruwelijkheden van WOII nam het openlijk racisme in de Verenigde Staten af. Wettelijk vastgelegde segregatie werd afgeschaft en onder impuls van burgerrechtenbewegingen verbeterde het lot van de Afro-Amerikanen aanzienlijk. Dergelijke op gelijkheid gestoelde initiatieven konden rekenen op een brede consensus onder de blanke bevolking. Om de blijvende grote sociale ongelijkheden verder te bekampen, stelde men specifieke beleidsmaatregelen voor Afro-Amerikanen voor die niet door iedereen toegejuicht werden. Initiatieven zoals de busingprogramma's⁵, of Afro-Amerikaanse kandidaten van politieke partijen stuitten soms op hevig verzet van blanken (o.a. Feldman & Huddy, 2005). Vanuit die vaststelling groeide het concept symbolisch racisme (o.a. Sears & Kinder, 1971; Sears, 1988). Het concept verwijst naar een subtielere vorm van racisme, die een negatieve houding tegenover out-groups verpakt door te verwijzen naar typische Amerikaanse waarden als individualisme en gelijkheid. Omdat Afro-Amerikanen formeel gelijk zijn aan blanken, hebben zij hun eventuele achterstelling alleen aan zichzelf te danken. Hun gebrek aan arbeidsethiek en doorzettingsvermogen verklaart de bestaande ongelijkheden. Emanciperende initiatieven zijn onnodig en contraproductief omdat ze de lakse houding van Afro-Amerikanen belonen. Het bevoordelen van Afro-Amerikanen vormt daardoor een bedreiging van de rechten van de hardwerkende blanke man.

De kern van de these van het symbolisch racisme is dat de schijnbare afname van het openlijk racisme geen reële daling van het racisme inhield. Een subtieler racisme verving de meer openlijke vorm. Theoretisch gezien vond een verschuiving in de rationalisatie van de intolerante houding plaats (Allport, 1954). Deze verschuiving heeft, los van de precieze relaties tussen deze verschillende vormen van etnische vooroordelen, belangrijke gevolgen voor de strategieën om deze vooroordelen in te dijken. Terwijl studies naar sociale ongelijkheden tussen autochtonen en allochtonen een hulpmiddel kunnen zijn om de uitgangspunten van het openlijke racisme te ontkrachten, kunnen symbolisch racisten er net een bevestiging in vinden van hun overtuiging, namelijk dat allochtonen de kansen die ze krijgen niet (willen) benutten.

Het onderscheid tussen openlijk en subtiel racisme duikt opnieuw op in de discussie over het verschil in tolerantie tussen laag- en hooggeschoolden. Laaggeschoolden zijn gemiddeld

⁴ De term symbolisch racisme wordt hier in een brede betekenis gehanteerd. Andere auteurs hebben het over *laissez-faire* racisme (Bobo, Kleugel & Smith, 1997) of Bonilla-Silva's (2006) *color-blind* racisme.

⁵ Busingprogramma's waren bedoeld om de segregatie in het onderwijs tegen te gaan. Zwarte leerlingen werden per bus naar meer gemengde scholen gevoerd als alternatief voor de zwarte gettoscholen.

minder tolerant dan hooggeschoolden, zo blijkt uit alle onderzoeken die dit verschil onderzochten. De schalen waarmee het verschil gemeten werd, peilden voornamelijk naar openlijk racisme. Bepaalde auteurs stelden zich daarom de vraag wat dit verschil precies betekent (o.a. Hagendoorn & Neukee, 1999; Wagner & Zick, 1995). Zijn hooggeschoolden werkelijk toleranter, en is er sprake van een kwantitatief verschil in etnische vooroordelen? Of gaan hooggeschoolden anders met hun intolerante houding om, en is het verschil in etnische vooroordelen van kwalitatieve aard? Deze vragen verwijzen naar de kern van het debat rond symbolisch racisme: is het onderscheid tussen openlijk en symbolisch racisme een kwestie van verschillen in intensiteit of zijn er verschillen in causaliteit?

Als het onderscheid van kwalitatieve aard is, zijn openlijk en symbolisch racisme twee fundamenteel verschillende houdingen. De instrumenten om deze twee houdingen te meten, zouden dan ook minder sterk moeten samenhangen. In dat geval is het goed mogelijk dat de verklaringen voor beide houdingen ook fundamenteel anders zijn. Het wordt dan noodzakelijk om beide vormen afzonderlijk te bestuderen. Is het verschil kwantitatief van aard, dan impliceert openlijk racisme ook subtielere vormen van intolerantie. De samenhang tussen de verschillende onderdelen van het meetinstrument moet in dat geval vrij sterk zijn. De opvattingen van symbolisch en openlijke racisten verschillen in dat gevallen alleen in intensiteit. Om uit te leggen welke benadering de meeste steun krijgt, gaan we eerst in op hoe we etnische vooroordelen, in welke vorm dan ook, meten.

1.3 IS METEN WETEN?

In onderzoek naar factoren die etnische vooroordelen remmen of stimuleren, maakt men voortdurend vergelijkingen. Een solide basis om deze vergelijkingen op te steunen is daarom absoluut noodzakelijk. Zo kunnen we bijvoorbeeld de lengtes van verschillende personen pas nauwkeurig vergelijken als we een vaste standaard (nl. de meter) hebben waartegen we lengte, onder alle omstandigheden, kunnen afzetten. Het hebben van die standaard en vooral het ongewijzigd blijven ervan, is een voorwaarde om op een eenvoudige manier de lengte van mensen te vergelijken.

Houdingen zijn echter niet direct observeerbaar, maar worden indirect gemeten. Deze indirecte meting gebeurt aan de hand van een discours. De respondenten worden gevraagd om een reeks uitspraken of items, die een weergave zijn van een bepaald vertoog, te beoordelen op een 5-, 7- of 10-puntenschaal, gaande van 'helemaal niet akkoord' tot 'helemaal akkoord'. Omdat deze uitspraken gekozen worden in het licht van een bepaalde attitude, verwacht men in de antwoorden van respondenten een zekere systematiek. In een volgende stap wordt de samenhang tussen de antwoorden via een datareductietechniek (bv. factoranalyse) verwerkt tot een samengestelde schaal. De gedachtegang achter deze werkwijze is dat de samenhang tussen de vertoogposities op de verschillende uitspraken voortvloeit uit een achterliggende dispositie of de logische samenhang van het vertoog.

Individuele items zijn daardoor fundamenteel, maar in wezen ondergeschikt aan het grotere geheel dat men tracht te meten. Ze zijn fundamenteel, omdat de keuze van de specifieke items de koppeling tussen de abstracte theorie en de empirische werkelijkheid maakt. Het is de onderzoeker die bepaalt welke uitspraken voor hem als typerend voor etnische vooroordelen beschouwd kunnen worden. Scores op schalen met verschillende items kunnen daarom niet zomaar met elkaar vergeleken worden. Tegelijkertijd zijn ze ook ondergeschikt aan het geheel, omdat elk item maar één keuze is uit een reeks van alternatieven. Tabel 2.1 presenteert een groot aantal uitspraken die in Vlaanderen gebruikt werden (en worden) om etnische vooroordelen in kaart te brengen. Voor elk item wordt een overzicht gegeven van het percentage respondenten dat akkoord of helemaal akkoord ging met deze stellingen. Enkele overzichten uit bevragingen bij jongeren en jongvolwassenen werden ook toegevoegd, om het plaatje volledig te maken (Tabel 2.2). We wijzen erop dat de sterke fluctuaties in de percentages niet enkel te maken hebben met periode-effecten, maar ook voortvloeien uit verschillen in de bevroegde leeftijdsgroep en de wijze van bevraging. Op deze plaats zijn niet de percentages op zichzelf belangrijk. We willen vooral de precieze verwoording van de items van onze meetinstrumenten voorstellen alsook een zicht geven op de belangrijkste tendensen in de beoordeling door respondenten ervan. Daarnaast vermelden we dat we de gegevens gefilterd werden: met personen die zichzelf als moslim omschrijven werd geen rekening gehouden, aangezien theoretisch gezien deze maat van etnische vooroordelen op hen niet van toepassing kan zijn.

Ons louter baserend op deze percentages, zouden we de houding van Vlamingen tegenover migranten en/of moslims als 'niet uitgesproken negatief' typeren. Slechts een vierde vertrouwt hen echt niet. Ongeveer de helft meent dat de aanwezigheid van verschillende culturen een verrijking is, al vindt meer dan een derde moslims een bedreiging voor onze tradities. Op economisch vlak vinden Vlamingen migranten niet echt een aanwinst; minder dan een kwart vindt dat ze iets bijdragen tot onze welvaart. De helft vindt ook dat migranten hier van de sociale zekerheid komen profiteren. Afhankelijk van de manier waarop de vraag wordt geformuleerd, oordelen drie tot vijf op tien Vlamingen dat bij een tekort aan arbeidsplaatsen migranten terug naar hun land van herkomst gestuurd dienen te worden. Die toch aanzienlijk minder positieve houding tegenover migranten op socio-economisch vlak, mondt bij de meeste mensen niet uit in openlijk racisme. De straffe stelling 'ik ben racist' kan slechts op bijval rekenen bij zeven tot acht procent van de bevolking. Opvallend aan de invulling van de items is dat er steeds in betrekkelijk vage termen naar 'migrant', 'vreemdelingen', 'asielzoekers',... verwezen werd. In hun onderzoek gingen Billiet, Carton en Huys (1990) na aan wie men het etiket vreemdeling toekende. Vooral moslims werden als vreemdelingen beschouwd, en Turken en Marokkanen zijn in Vlaanderen hiervan de belangrijkste vertegenwoordigers. Een recenter onderzoek dat expliciet islamofobie onder de loupe nam, toonde aan deze houding in grote mate ($r = 0,78$) samenvalt met het hebben van etnische vooroordelen (Billiet & Swyngedouw, 2009).

De lezer merkt dat de negatieve of positieve uitspraken over migranten, asielzoekers of vreemdelingen zich verder laten onderverdelen in thema's als cultuur, economie of het openlijk racisme. Deze thema's houden verband met de verklaringen die voor etnische vooroordelen worden gegeven. De vraag of mensen hun houding differentiëren naar die thema's is daarom erg relevant. Zijn er met andere woorden economisch etnisch bevooroordeelde mensen die op cultureel vlak juist heel tolerant zijn. Indien dat het geval is, is het dan ook mogelijk om deze differentiëring in de data terug te vinden. In termen van factoranalyses zou dat betekenen dat we niet zozeer spreken van etnische vooroordelen als geheel, maar dat er daarentegen verschillende factoren te vinden zijn, die verwijzen naar de verschillende deeldimensies van etnische vooroordelen. Die differentiëring in vooroordelen werd meermaals getoetst, meestal met weinig succes. Meuleman en Billiet (2003) stelden zich de vraag of er zich een differentiatie naar oude en nieuwe migranten voordoet. Dat bleek in geringe mate het geval te zijn. De schaal die Billiet, Carton en Huys (1990) ontwikkelden, kenmerkt zich door zowel te peilen naar eerder culturele als sociaaleconomische componenten van etnische vooroordelen. Deze deeldimensies zijn echter te vatten in één achterliggende factor (De Witte, 1999). De Witte (1999) ging nog een stap verder en stelde de vraag naar de verhoudingen tussen een positieve in-group houding, een negatieve houding tegenover migranten en openlijk racisme. Hij vond dat de drie houdingen een nagenoeg perfecte Guttman-schaal vormen. Dat betekent dat de houdingen cumulatief zijn, en de ene vorm een overtreffende trap is van de andere. Personen met een negatieve houding tegenover migranten, staan dus altijd positief tegenover hun eigen groep. Openlijke racisten hebben altijd een negatieve houding tegenover migranten, en een positieve houding tegenover de eigen groep. Daarmee knoopt De Witte aan bij de eerder vermelde discussies over het voorkomen van een nieuwe variant van racisme, het symbolisch racisme. De kernvraag was daar hoe symbolisch racisme zich verhoudt tot andere (oudere) vormen van intolerantie. Verschillende auteurs (o.a. Kleinpenning & Hagendoorn, 1993; Raden, 1994) tonen dat het verschil tussen deze dimensies slechts gradueel is.

Diverse theoretische componenten en vormen van etnische vooroordelen vormen dus steeds één (cumulatieve) schaal. Dit illustreert dat intolerantie vooral een diffuse houding is, die zich op meerdere domeinen laat gelden. Om die reden wordt in onderzoek naar determinanten van etnische vooroordelen vaak gewerkt met schalen die de diverse dimensies of componenten van etnische vooroordelen bestrijken. Strikt theoretisch genomen gaan deze schalen verder dan een enge invulling van etnische vooroordelen. In het vervolg van dit boek zullen we echter steeds spreken van etnische vooroordelen of ethnocentrisme.

TABEL 2.1: PERCENTAGE AKKOORD OF HELEMAAL AKKOORD OP ENKELE STELLINGEN UIT DE SCHALEN VOOR ETNISCHE VOORORDELEN VAN VERSCHILLENDE REPRESENTATIEVE DATABANKEN UIT DE PERIODE 1991-2006

	ispo 91	ispo 95	scv 97	scv 98	tor 98	ispo 99	scv 2001	ds 2001	scv 2002	ispo 03	scv 2004	Welzij n 2006
<i>Leeftijd</i>	<i>19-77</i>	<i>18-79</i>	<i>15-74</i>	<i>15-76</i>	<i>19-75</i>	<i>18-83</i>	<i>18-85</i>	<i>18-76</i>	<i>18-85</i>	<i>18-86</i>	<i>18-85</i>	<i>19-81</i>
<i>N</i>	<i>2691</i>	<i>2099</i>	<i>1500</i>	<i>1491</i>	<i>1340</i>	<i>2558</i>	<i>1446</i>	<i>3613</i>	<i>1476</i>	<i>1213</i>	<i>1544</i>	<i>2625</i>
<i>Methode van dataverzameling</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Post</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Face- to-face</i>	<i>Post</i>
België had eigenlijk nooit migranten (gastarbeiders) mogen binnenhalen	40,4	38,0	32,2	24,8		32,2	28,5	23,1				
In sommige buurten doet de overheid meer voor migranten dan voor de Belgen die er wonen	49,6		49,0	37,7								
Mensen die vluchten voor politiek geweld in hun land moeten toelating krijgen om in België te verblijven										49,9		
België moet zijn grenzen sluiten voor asielzoekers										39,5		
Als het aantal arbeidsplaatsen vermindert, zou men de gastarbeiders naar hun eigen land moeten terugsturen	46,3	42,8	34,8	30,4		39,0	35,4		36,4		37,5	
De migranten dragen bij tot de welvaart van ons land		19,5	18,0	20,5	22,2	21,3	25,3	16,1	20,5	20,0	20,3	13,3
Migranten (gastarbeiders) zijn een gevaar voor de tewerkstelling van Belgen	39,1	42,3	38,0	35,0		31,8	28,0					
Migranten (gastarbeiders) komen hier profiteren van de sociale zekerheid	57,3	58,8	48,1	49,1	36,1	52,9	50,9	40,1	37,4	56,6	46,5	36,0
De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving	55,9	45,0	51,1	45,3	59,6	48,8	50,8	44,4	47,5	47,4	51,4	37,5
Migranten zouden hun levensstijl meer moeten aanpassen aan die van de Belgen	86,3						83,4		86,1		87,9	
Voor migranten moet het mogelijk zijn hun eigen cultuur te behouden						32,9						
Moslims zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken	41,3	40,3	32,0	30,9		34,2	34,3		36,1	38,3	41,3	
Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen	26,0	28,3	24,5	21,0	27,2	29,4	26,1		26,8	29,2	23,8	19,4
Moslimgezinnen zijn over het algemeen zeer gastvrij	49,6	50,8	48,6	37,7			46,0		42,8		38,4	
We zouden de buitenlanders die zich in België willen vestigen hartelijk welkom moeten heten		14,5	16,2	13,1		14,6	19,0		18,0		21,5	
Als men de Turken en Marokkanen beter leert kennen, dan blijken dat over het algemeen vriendelijke mensen		52,0	53,1	42,6		49,8	51,8		52,5		52,8	
Deelname van migranten aan alle politieke activiteiten in België zou moeten verboden worden.	49,8	41,1	44,8	37,4		38,6						
De voorwaarden voor buitenlanders om Belg te worden zouden strikter moeten zijn						62,9						

Legale gastarbeiders die al lang in België leven zouden stemrecht voor de lokale verkiezingen moeten krijgen.					46,4			
Vreemdelingen die meer dan 5 jaar in België verblijven zouden moeten gemeentelijk stemrecht krijgen						30,9	27,7	25,4
Vreemdelingen die hier legaal vijf jaar of langer verblijven moeten gemeentelijk stemrecht krijgen								23,3
Gastarbeiders (migranten/ mensen die tot etnische minderheden behoren) moeten onder elkaar huwen	32,8	24,5	21,8	16,8		20,4	18,5	19,1
We moeten erop toezien dat we ons ras zuiver houden en vermenging met andere volkeren tegengaan	32,7							
Alles samengenomen is het blanke ras superieur aan de andere rassen	15,4							
Mensen van een verschillend ras hebben beste zo weinig mogelijk contact met elkaar	15,8							
Ik ben racist					6,6		8,0	7,1
Islamitische meisjes en vrouwen moeten altijd en overal een hoofddoek kunnen dragen								24,1

TABEL 2.2: PERCENTAGE AKKOORD OF HELEMAAL AKKOORD OP ENKELE STELLINGEN UIT DE SCHALEN VOOR ETNISCHE VOOROPDELEN VAN VERSCHILLENDE REPRESENTATIEVE DATABANKEN BIJ JONGEREN EN JONGVOLWASSENEN UIT DE PERIODE 1991-2006

	WOP1996	tor2000	mpj2002	Onbehagen 2004	JOP2005
<i>Leeftijd</i>	16-25	15-24	14-18	19-36	14-25
<i>N</i>	4696	13498	1769	3265	2503
<i>Methode van dataverzameling</i>	<i>Scholen</i>	<i>Scholen</i>	<i>Face-to-face</i>	<i>Post</i>	<i>Post</i>
België kan/had beter geen asielzoekers/gastarbeiders/vreemdelingen toelaten/toegelaten	26,2	25,4	37,2		34,0
Ik vind dat alle illegale vluchtelingen uit het land moeten gezet worden			21,1	48,1	
In sommige buurten doet de overheid te veel voor de migranten en te weinig voor de Belgen die er wonen	39,0	41,4	34,0		46,1
Vreemdelingen/Gastarbeiders nemen ons werk af	24,2	21,0	10,8	20,6	24,2
Vreemdelingen dragen bij tot de welvaart van ons land					16,4
Migranten komen hier profiteren van de uitkeringen	32,7	36,3	24,0	47,4	39,2
Asielzoekers/migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen	21,2	22,6	14,8	22,5	
De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving					45,6
Ik vind dat we veel kunnen bijleren van mensen uit andere culturen			53,6	47,5	48,3
Er is in ons land te weinig begrip voor mensen met een andere cultuur					33,7
Mensen met een andere godsdienst zijn een bedreiging voor onze cultuur			5,6		
Als we een leefbare samenleving willen opbouwen, moeten verschillende culturen elkaar respecteren			68,2		74,9
Het is belangrijk dat jongeren in contact komen met verschillende culturen			63,7	55,9	
Mensen uit verschillende culturen hebben best zo weinig mogelijk contact met elkaar	9,2	11,1	6,1	8,5	
Migranten/ gastarbeiders moeten onder elkaar huwen	13,0	17,0	10,1	11,8	11,6
Ik heb liever dat mijn lief dezelfde huidskleur heeft als mijn eigen huidskleur			39,2		
vrienden met een andere huidskleur hebben, is geen probleem voor mij			82,6		
We moeten erop toezien dat wij ons ras zuiver houden (en vermenging met andere volkeren tegengaan)	11,1	12,8	6,9	8,4	
Ik ben een antiracist	41,4	42,3			
Ik ben een racist	11,0	12,0	4,4	8,2	8,1
Door de illegalen stijgt de criminaliteit			29,5		

1.4 ETNISCHE VOOROORDELEN: MEETPROBLEMEN

Respondenten stellingen laten beoordelen en het vervolgens via een factoranalyse abstraheren van de samenhang tussen de items in een meetschaal, biedt een enorm potentieel voor de studie van houdingen. De techniek laat toe een latente houding meetbaar te maken zodat genuanceerde en complexe vergelijkingen tussen groepen mogelijk worden. Dergelijke vergelijkingen berusten op de aanname dat de gecombineerde schaal die uit de items gehaald wordt, in de verschillende (deel)populaties hetzelfde meet, of anders gezegd equivalent of gelijkwaardig is. Terugkomend op ons voorbeeld in verband met lengte, is het duidelijk dat indien een meter niet overal overeenstemt met eenzelfde lengte, het niet langer zin heeft om een vergelijking te maken tussen mensen met een verschillende lengte uitgedrukt in meter. De equivalentie van meetinstrumenten in deelpopulaties heeft dus betrekking op vragen naar de mate van vergelijkbaarheid. De literatuur rond equivalentie van meetschalen spitst zich vaak toe op vergelijkingen tussen culturen. In dat geval zijn er meestal redenen om te verwachten dat de equivalentie geschonden worden, zoals vertaalproblemen of cultuurverschillen. De problematiek gaat echter evenzeer op voor onderzoek binnen eenzelfde maatschappij⁶.

De scoreverschillen op de meetschaal voor etnische vooroordelen naar opleiding zijn groot (o.a. Hagendoorn & Nekuee, 1999). Verschillende auteurs hebben erop gewezen dat er mogelijk problemen zijn bij het vergelijken van de houdingen van laag- en hoogopgeleiden (o.a. Billiet, 2006; Narayan & Krosnick, 1996; Schuman & Presser, 1981). Een van die problemen heeft betrekking op de equivalentie van meetschalen. Een mogelijke verklaring voor het verband tussen opleiding en etnische vooroordelen verwijst naar de cognitieve vaardigheden in het onderwijs worden ontwikkeld. Hoogopgeleiden komen langer in contact met onderwijs, leren derhalve meer complexe redeneringen maken (Ganzeboom, 1984) en krijgen een breder perspectief aangeleerd (Gabennesch, 1972) (zie ook hoofdstuk 7). Als het verschil in cognitieve vaardigheden grote proporties aanneemt, is het niet onredelijk zich af te vragen of ons meetinstrument daar wel mee om kan gaan. Indien mensen met een sterk verschillend opleidingsniveau op een verschillende manier met ons meetinstrument omgaan, is het niet meer geschikt om er vergelijkingen tussen deze groepen mee te maken.

⁶ Onderzoek bevestigt dat de ethnocentrischeschaal vrij robuust is: Meuleman en Billiet (2005) vergeleken de equivalentie van de schaal tussen 1991 en 2004 en stelden geen belangrijke schendingen vast die een vergelijking over de tijd onmogelijk zouden maken. Welkenhuysen-Gybels en Billiet (1999) toetsten de equivalentie van de schaal tussen Franstalig en Nederlandstalig België en besloten dat scores op de schaal probleemloos over de regio's heen vergeleken konden worden. Specifiek met betrekking tot verschillen naar opleidingsniveau vonden Meuleman en Billiet (2003) dat de schaal grosso modo als equivalent naar opleidingsniveau kan beschouwd worden.

De aanname van equivalentie van meetschalen dient niet alleen gemaakt te worden, de empirische houdbaarheid ervan kan ook expliciet getoetst worden. Hiervoor zijn verschillende mogelijkheden (o.a. Welkenhuysen-Gybels, 1998). Een van de meest gebruikte werkwijzen is de multigroepenvergelijking aan de hand van structurele modellen (o.a. Steenkamp & Baumgartner, 1998; Van de Vijver & Leung, 1997). Bij deze techniek wordt voor de verschillende groepen tegelijkertijd een meetmodel opgesteld waarbij men probeert de parameters van de verschillende modellen aan elkaar gelijk te stellen⁷.

We voeren deze equivalentietoets voor de schaal die etnische vooroordelen meet zowel voor volwassenen als voor jongeren uit. Bij deze laatste groep beschikken we niet over een finaal opleidingsniveau, maar wel over de onderwijsvorm die men volgt. De verschillen in etnische vooroordelen tussen de onderwijsvormen zijn zeer groot (o.a. Elchardus, Kavadias & Siongers, 1998; De Witte, Hooge & Walgrave, 2000; Vanhoutte, 2007, zie ook hoofdstukken 6, 7, 8, 13, 14 en 15 in dit boek). Als er bij volwassenen redenen zijn om problemen van equivalentie naar opleidingsniveau te verwachten, geldt dit in het bijzonder voor jongeren, die nog in volle ontwikkeling zijn.

De sectie die volgt is nogal technisch van aard, en minder toegankelijk voor de lezer die niet statistisch onderlegd is. Deze lezer wordt dan ook doorverwezen naar het besluit, waar alle bevindingen in een breder perspectief worden geplaatst.

⁷ Voor de precieze mathematische werking van deze modellen, zie Van de Vijver & Leung, 1997; Steenkamp & Baumgartner, 1998. Hier wordt gebruik gemaakt van het begrippenapparaat zoals voorgesteld in Steenkamp & Baumgartner (1998) en gehanteerd in diverse andere publicaties (o.a. Welkenhuysen-Gybels, 1998; Welkenhuysen-Gybels & Billiet, 1999; Meuleman & Billiet, 2003, 2005; Van De Vijver & Leung, 1997; zie kader)

Equivalentie van meetschalen: een meer gedetailleerde uitweiding.

Steenkamp & Baumgartner (1998) stellen 5 hiërarchische equivalentieniveaus voor, waarvan we er hier 4 zullen bespreken. *Configuratie equivalentie* verwijst naar de situatie waarin het meetmodel in de verschillende groepen dezelfde latente configuratie meet. Dat betekent dat in beide groepen dezelfde parameters gelijk of verschillend van nul zijn. Dit niveau impliceert niet dat de factorladingen of intercepten over de verschillende groepen aan elkaar gelijk kunnen gesteld worden. Indien dat wel mogelijk is, wordt respectievelijk *metric measurement invariance* en *scalar invariance* bereikt. Indien bijkomend ook de errorvarianties in de verschillende groepen aan elkaar gelijk gesteld kunnen worden, spreekt men van *error variantie equivalentie* en heeft de schaal in de verschillende subgroepen dezelfde betrouwbaarheid.

Gelijke factorladingen betekenen dat het meetinstrument in elke culturele groep op eenzelfde intervalschaal kan worden uitgedrukt, of dat de afstand tussen de meeteenheden van de meetschaal dezelfde is in elke groep (Welkenhuysen-Gybels, 1998). Bij scalaire invariantie hebben de verschillende meetschalen bovendien eenzelfde nulpunt waardoor elke culturele groep op eenzelfde ratioschaal kan worden uitgedrukt. Dat betekent dat de scores van iedere groep rechtstreeks met elkaar vergeleken kunnen worden.

Afhankelijk van de doeleinden waarvoor men de meetschaal wenst te gebruiken, zijn andere equivalentieniveaus vereist. Indien men een interpretatie wenst te maken tussen de gemiddelde score, en dus kunnen stellen dat laagopgeleiden meer of minder ethnocentrisch zijn dan hoogopgeleiden is in principe scalaire invariantie vereist. Bij het beschouwen van de literatuur rond equivalentie van meetschalen merkt men dat de uitkomst van een equivalentietoets vrijwel nooit het volledig verwerpen van de schaal is. Als vastgesteld wordt dat een bepaalde schaal niet volledig invariant is tussen subpopulaties, is de kwestie na te gaan waarom dit zo is, en wat de impact van de schending precies is bij het maken van vergelijkingen. Meestal leidt de vaststelling dat men slechts van 'gedeeltelijke invariantie' kan spreken niet tot de conclusie dat enige vergelijking uitgesloten is. Het toetsen van de invariantie van meetmodellen is daarom vooral een bewustwordingsproces, waarbij de onderzoeker gedwongen wordt de validiteit van impliciet gemaakte assumpties zoals de equivalentie van meetschalen na te gaan en de gevolgen van schendingen ervan in te schatten.

1.4.1 Volwassenen

Een van de meest typerende kenmerken van de vorige eeuw is de enorme stijging van het gemiddelde opleidingsniveau over generaties. In crossectionele databanken, gaan daarom achter opleidingsverschillen ook steeds leeftijdsverschillen schuil (zie ook hoofdstuk 6). Omdat we hier op de eerste plaats geïnteresseerd zijn in verschillen naar opleidingsniveau, maken we gebruik van een databank die een beperkt leeftijdsbereik heeft. Door de leeftijdsgrenzen te beperken sluiten we eventuele verschillen in schaalconstructie naar leeftijd zoveel mogelijk uit. Een databank die dit toelaat is de TOR- onbehagen en participatiedatabank (De Groof & Smits, 2004). In deze databank werden respondenten tussen 19 en 36 jaar bevroegd. We werken alleen met die mensen die aangaven niet meer te studeren.

De schaal voor etnische vooroordelen uit deze databank bestaat uit 10 items, die ook in ander onderzoek veelvuldig gebruikt worden (zie bijlage). Een exploratieve factoranalyse toont zowel voor hoog- als laagopgeleiden slechts een enkele goed te interpreteren factor (eigenwaarde respectievelijk 5,09 en 5,28). Deze vaststelling stemt goed overeen met het feit dat (Vlaams) empirisch onderzoek vaak via een enkele schaal voor etnische vooroordelen vergelijkingen maakt, zonder daarbij een verdere opdeling naar theoretische verschillende componenten te gebruiken. We willen de equivalentie van de schaal voor etnische vooroordelen dan ook in deze vorm toetsen. De modellen werden geschat op een steekproef van telkens 500 laag- en 500 hoogopgeleide respondenten. Hoogopgeleiden waren in dit model diegenen met een diploma hoger onderwijs, laagopgeleiden hadden dit diploma niet.

Onze werkwijze bestaat eruit te starten van een volledig invariant model en indien nodig stapsgewijs verschillende parameters vrij te laten. Afhankelijk van welke parameters precies vrij gelaten moeten worden, bereiken we een ander equivalentieniveau. In overeenstemming met de meetschaal zoals ze in een exploratieve factoranalyse naar voren kwam, wordt een model gespecificeerd met een latente factor. In beide groepen wordt opgelegd dat factorladingen, intercepten evenals de varianties van de errortermen aan elkaar gelijkgesteld dienen te zijn. Een dergelijk model past niet bij de data. Een inspectie van de modificatieindices leert echter dat de specificatiefout niet zozeer gelegen is in de restricties op de factorladingen of intercepten, maar wel in de assumptie dat er geen errorcovarianties zijn tussen de verschillende indicatoren. Het toelaten van dergelijke covarianties impliceert dat er tussen de items nog iets gemeenschappelijk is, na controle voor de latente veranderlijke. Als

we hiermee rekening houden en 6 errorcovarianties toelaten die in beide groepen aan elkaar worden gelijkgesteld, pas het model wel⁸.

TABEL 2.3: TOETS OP DE EQUIVALENTIE VAN DE MEETSCHAAL VOOR ETNISCHE VOOROPDELEN TUSSEN LAAG EN HOOGOPGELEIDE (VOLWASSENEN: 19-36 JAAR)

Model	Chi ²	df	RMSEA (90% B.I.)	P-waarde (RMSEA < 0,05)
(1) 1 factor, geen errorcovarianties, gelijke errorvarianties, gelijke factorladingen, gelijke intercepten	703,27	98	0,111 (0,10-0,12)	0,00
(2) Errorcovariantie (4,3) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	475,50	97	0,088 (0,081-0,096)	0,00
(3) Errorcovariantie (10,9) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	266,87	96	0,060 (0,051-0,068)	0,03
(4) Errorcovariantie (6,5) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	247,43	95	0,057 (0,048-0,065)	0,10
(5) Errorcovariantie (2,1) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	193,31	94	0,046 (0,037-0,055)	0,75
(6) Errorcovariantie (6,1) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	146,21	93	0,034 (0,023-0,044)	1,00
(7) Errorcovariantie (6,2) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	122,27	92	0,026 (0,011-0,037)	1,00
(7)* waarbij intercept 8 vrij gelaten	107,99	91	0,019 (0,00-0,032)	1,00

Gebruikte methode: Aangezien het om ordinale gegevens gaat, wordt gebruik gemaakt van polychorische covarianties en van een gewogen kleinste kwadratenschatting op basis van de asymptotische variantie-covariantie matrix (de thresholds werden in de verschillende groepen aan elkaar gelijkgesteld).

Bron: TOR Onbehegen en participatie onderzoek (De Groof & Smits, 2004). Twee steekproeven van 500 personen met respectievelijk al dan niet een diploma hoger onderwijs werden geanalyseerd.

Model 7 past in voldoende mate bij de data. Daarnaast testen we nog in welke mate dit model verbeterd kan worden door de intercepten en/of factorladingen vrij te laten variëren over de groepen. Dit blijkt het geval te zijn indien het intercept voor het item 8 (Ik ben een racist) vrij wordt gelaten. Dit item verwijst precies naar wat we eerder openlijk racisme noemden. De literatuur suggereert dat dit openlijk racisme veel minder voorkomt bij hoogopgeleiden, omwille van de verschuiving naar symbolisch racisme. Het feit dat in ons meetmodel hoog- en laagopgeleiden precies op dat punt verschillen, sluit goed aan bij die stellingen. De impact van het vrijlaten van dit intercept op het globale meetmodel blijkt echter verwaarloosbaar te zijn. Andere aanpassingen aan het model verbeteren het model

⁸ Het model voldoet aan volgende criteria: RMSEA < 0.05; P(RMSEA < 0.05) > 0.50; opperste limiet 90% betrouwbaarheidsinterval RMSEA < 0.05.

niet. Zoals al eerder vermeld is een compleet invariant meetmodel in de literatuur eerder uitzondering dan regel. De resultaten zijn in overeenstemming met de bevindingen van Meuleman en Billiet (2003) die vonden dat de ethnocentrismeschaal tot op grote hoogte equivalent is naar opleidingsniveau. We besluiten dat, althans voor volwassenen, de ethnocentrismeschaal vrij robuust is en kan gebruikt worden voor het vergelijken van de houding van laag en hoopgeleiden.

1.4.2 Jongeren

Net zoals bij volwassenen worden ook bij jongeren vaak grote verschillen in etnische vooroordelen vastgesteld (o.a. Elchardus, Kavadias & Siongers, 1998; De Witte, Hooge & Walgrave, 2000; Vanhoutte, 2007). De verschillen tussen jongeren in termen van verdraagzaamheid vallen (in Vlaanderen) sterk samen met de gevolgde onderwijsvorm in het secundair onderwijs. Leerlingen uit het beroepsonderwijs (BSO) zijn het meest etnisch bevooroordeeld, hun collega's uit het algemeen secundair onderwijs (ASO) het minst. Leerlingen uit het technisch onderwijs (TSO) nemen meestal een middenpositie in. Om dezelfde redenen als bij volwassenen, dient voor elke interpretatie van een vastgesteld empirisch verschil in etnische vooroordelen tussen de onderwijsvormen nagegaan te worden of er zich geen ernstige schendingen van de equivalentie van de meetschaal voordoen naar opleidingsniveau. Verschillen op een niet equivalente meetschaal zijn eenvoudigweg niet te interpreteren.

We kunnen de equivalentie van de meetschalen bij jongeren toetsen aan de hand van verschillende databanken. We kozen voor de TOR2000 databank (De Groof, Elchardus & Stevens, 2001) omdat deze in verscheidene hoofdstukken in dit boek gebruikt wordt (meer bepaald in hoofdstuk 6, 11 en 13). Net zoals bij volwassenen vertrekken we van een steekproef van onze data. In elke onderwijsvorm selecteerden we toevallig 500 respondenten.

TABEL 2.4: TOETS OP DE EQUIVALENTIE VAN DE MEETSCHAAL VOOR ETNISCHE VOOROOEDELEN BIJ JONGEREN UIT HET 4DE DAN WEL 6DE JAAR REGULIER SECUNDAIR ONDERWIJS NAAR ONDERWIJSVORM (ASO, TSO EN BSO)

Model	Chi ²	df	RMSEA (90% B.I.)	P-waarde (RMSEA < 0,05)
(1) 1 factor, geen errorcovarianties, gelijke errorvarianties, gelijke factorladingen, gelijke intercepten	714,71	161	0,083 (0,077-0,089)	0,00
(2) Errorcovariantie (10,9) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	449,53	160	0,060 (0,054-0,067)	0,01
(3) Errorcovariantie (8,7) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	308,12	159	0,043 (0,036-0,051)	0,93
(4) Errorcovariantie (5,4) toegelaten maar in beide groepen aan elkaar gelijkgesteld	266,24	158	0,037 (0,029-0,045)	1,00
(4)* intercept item 7 in ASO groep vrij gelaten	257,26	157	0,036 (0,028-0,043)	1,00
(4)** intercept item 8 in ASO groep vrij gelaten	249,28	156	0,035 (0,026-0,042)	1,00

Gebruikte methode: Aangezien het om ordinale gegevens gaat, wordt gebruik gemaakt van polychorische covarianties en van een gewogen kleinste kwadratenschatting op basis van de asymptotische variantie-covariantie matrix (de thresholds werden in de verschillende groepen aan elkaar gelijkgesteld).

Bron: TOR participatieonderzoek (De Groof, Elchardus & Stevens, 2001). Drie steekproeven van elk 500 respondenten uit respectievelijk het ASO, TSO en BSO werden geanalyseerd.

De analyses bij de jongeren tonen een gelijkaardig beeld als deze bij volwassenen. Een model waarin alle parameters met uitzondering van het gemiddelde van de latente veranderlijke over de drie groepen aan elkaar gelijkgesteld worden, past niet bij de data. Ook hier is de specificatiefout niet zozeer gelegen in het gelijkstellen van parameters, maar wel in de assumptie dat er geen errorcovarianties zijn. Indien we deze in opeenvolgende modellen toch toestaan, weliswaar op voorwaarde dat ze in de verschillende groepen aan elkaar gelijkgesteld blijven, vinden we snel een goed passend model. Het toestaan van deze errorcovarianties heeft geen betekenisvolle impact op de factorladingen of gemiddelden van de latente veranderlijken.

Ook hier kunnen we de vraag stellen of het vrijlaten van intercepten en factorladingen een betekenisvolle verbetering kan brengen aan het model. Dat blijkt het geval te zijn. Het vrijlaten van de intercepten voor de items 'ik ben racist' en 'ik ben anti-racist' in het ASO verbeteren het model significant. Dat is precies hetzelfde item, en zijn antithese, als bij de volwassenendatabank. Ook hier suggereren de analyses dat het meetmodel met openlijk racisme niet geheel invariant is naar opleidingsniveau. Echter, net als bij volwassenen blijkt het vrijlaten van de gelijkheidsrestrictie tussen de groepen voor dit intercept de globale oplossing nauwelijks te beïnvloeden en de meetschaal derhalve gebruikt kan worden voor het vergelijken van groepen met een verschillend onderwijsniveau.

1.5 BESLUIT

Op basis van eigen empirische analyses en onderzoek van anderen, hebben we doorheen dit hoofdstuk de houding die doorheen dit boek verder onderzocht zal worden, etnische vooroordelen, conceptueel afgelijnd, verduidelijkt hoe ze gemeten wordt en haar verspreiding in Vlaanderen inleidend geschetst. We zetten de belangrijkste bevindingen op een rijtje.

Hoewel we alleen vooroordelen ten aanzien van allochtone minderheden meten, toont empirisch onderzoek dat een negatieve out-group houding nagenoeg altijd samengaat met een positieve in-group evaluatie. Het omgekeerde is niet steeds zo. Een uitgesproken positieve houding tegenover de eigen groep vormt met andere woorden een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor een negatieve houding tegenover vreemden. Dat betekent echter ook dat we kunnen blijven vasthouden aan de term ethnocentrisme zonder dat we de positieve in-group houdingen noodzakelijk hoeven te meten.

Met betrekking tot de negatieve houdingen tegenover allochtone minderheden is er, ongeveer vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw en vooral in de Amerikaanse literatuur, een stroming ontstaan die stelt dat er naast het openlijke, biologisch gefundeerde, racisme een nieuw soort racisme bijgekomen is. Anders dan het openlijk racisme waarin groepen met een andere etniciteit als inferieur worden beschouwd en daarom bepaalde rechten worden ontzegd, beroept het symbolisch racisme zich juist op de formele gelijkheid van etnisch verschillende groepen. Symbolisch racisten hanteren een sociaal-darwinistisch gedachtegoed en beschuldigen andere etnische groepen van luiheid. Zij verzetten zich tegen emancipatorische maatregelen vanuit de idee dat iedereen dezelfde kansen moet krijgen. De fundamentele vraag luidt of deze nieuwe vorm een afgezwakte versie is van het meer openlijke racisme of daarentegen iets fundamenteel verschillend is. Op basis van de literatuurstudie en de uitkomsten van de equivalentietesten, kunnen we besluiten dat, althans voor de West-Europese landen, het gaat om een verschil in intensiteit.

Een schaal bestaat uit diverse deeldomeinen, die door middel van verschillende stellingen worden gemeten. Deze stellingen zijn ondergeschikt aan de te meten houding, en daarom enigszins inwisselbaar. Conclusies en bevindingen over een bepaalde schaal voor etnische vooroordelen zijn dus veralgemeenbaar naar andere schalen die volgens dezelfde logica werken. In de hoofdstukken van dit boek wordt een lichtjes verschillende schaal gebruikt, maar we kunnen stellen dat deze gelijkwaardig zijn, en op dezelfde manier etnische vooroordelen weergeven.

Zoals uit het vervolg van dit boek zal blijken, zijn er sterke verschillen in etnische vooroordelen tussen groepen met een ander opleidingsniveau. Tegelijkertijd kunnen verschillen in opleidingsniveau ook verschillen in de werking van het meetinstrument

waarmee we etnische vooroordelen meten zorgen. De kans om discrepanties te hebben in ons meetinstrument is het grootst bij opleidingsniveau, zodat we voor deze verschillen de equivalentie van de schaal nagingen. Zowel voor jongeren uit het secundair onderwijsvorm – waar een onderscheid gemaakt werd naar gevolgde onderwijsvorm – als bij volwassenen vonden we dat het meetinstrument als een goede meetstandaard kan worden beschouwd. De verschillen tussen opleidingsniveaus kunnen dus niet aan het gebruikte meetinstrument worden toegewezen.

Bijlage: overzicht items gebruikt voor de equivalentietest

Tabel B.1: TOR Onbehangen en participatie-onderzoek

1. Ik vind dat alle illegale vluchtelingen uit het land gezet moeten worden
 2. Asielzoekers zijn over het algemeen niet te vertrouwen
 3. Ik vind dat we veel kunnen bijleren van mensen uit andere culturen
 4. Het is belangrijk dat jongeren in contact komen met verschillende culturen
 5. Vreemdelingen nemen ons werk af
 6. Migranten komen hier profiteren van de uitkeringen
 7. Mensen uit verschillende culturen hebben best zo weinig mogelijk contact met elkaar
 8. Ik ben een racist
 9. We moeten er op toezien dat wij ons ras zuiver houden en vermenging met andere volkeren tegengaan
 10. Migranten moeten onder elkaar huwen
-

Tabel B.2: TOR leerlingenparticipatieonderzoek 2000

1. België had eigenlijk nooit vreemdelingen mogen binnenlaten.
 2. Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen.
 3. Vreemdelingen nemen ons werk af.
 4. Migranten komen hier profiteren van de uitkeringen.
 5. In sommige buurten doet de overheid te veel voor de migranten en te weinig voor de Belgen die er wonen.
 6. Mensen uit verschillende culturen hebben best zo weinig mogelijk contact met elkaar.
 7. Ik ben een racist.
 8. Ik ben een antiracist.
 9. We moeten er op toezien dat wij ons ras zuiver houden en vermenging met andere volkeren tegengaan.
 10. Migranten moeten onder elkaar huwen.
-